

Литвина Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформатики, математики та гуманітарних дисциплін Запорізького національного університету
УДК 159:378.167

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДИТИНИ В
УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ:
ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД**

Стаття присвячена проблемі психолого-педагогічному супроводу дитини у школі в умовах сучасних освітніх викликів. Доведено доцільність використання досягнень людинознавчих наук згідно з особистісним підходом та теоретично обґрунтовано специфіку психолого-педагогічного супроводу в сучасних формах навчання й виховання. Здійснено спробу інтерпретації ролі сучасного шкільного психолога у психолого-педагогічному супроводі. Проаналізовано та презентовано практичні розробки психолого-педагогічного супроводу дитини, що відповідають її природі.

Ключові слова: *вільне виховання, внутрішня та зовнішня диференціація, діагностична робота, диференційоване навчання, особистісний підхід, природовідповідність, психолого-педагогічний супровід.*

Литвина Ю.

*кандидат педагогических наук, доцент кафедра информатики, математики и гуманитарных дисциплин
Запорожского национального университета*

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В
УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ:
ЛИЧНОСТНЫЙ ПОДХОД**

Статья посвящена проблеме психолого-педагогического сопровождения ребенка в школе в условиях современных образовательных вызовов. Доказана уместность использования достижений человековедческих наук согласно личностному подходу и теоретически обоснована специфика психолого-педагогического сопровождения в современных формах обучения и воспитания. Осуществлена попытка интерпретации роли современного психолога в психолого-педагогическом сопровождении. Проанализированы и представлены практические разработки психолого-педагогического сопровождения ребенка, соответствующие его природе.

Ключевые слова: *внутренняя и внешняя дифференциация, диагностическая работа, дифференцированное обучение, личностный подход, природосоответствие, психолого-педагогическое сопровождение, свободное воспитание.*

Lytvyna Yu.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of Information technologies, Mathematics and Humanitarian disciplines, Zaporizhya National University

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SUPPORT OF A CHILD IN TERMS OF MODERN EDUCATIONAL CHALLENGES: PERSONALITY APPROACH

This article is devoted to the problem of psychological-pedagogical support of a child in terms of modern educational challenges. It proves the necessity of applying achievements of human study sciences according to the personality approach and it also proves theoretically the specifics of psychological-pedagogical support in modern forms of education and upbringing. There was an attempt to interpret the role of a today school psychologist in psychological-pedagogical support. Practical developments of psychological-educational support of a child corresponding to its nature were analyzed and presented.

Key words: diagnostics work, differentiation leaning, inner and external differentiation, free education, nature appropriateness, personality approach, psychological-pedagogical support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Педагогіка, спрямована на саморозвиток учня, передбачає для нього статус суб'єкта начального процесу, створює умови для самостійності та самоврядування, і „непомітно” залишає для себе роль керуючого процесом навчання. Результатами такого підходу безперечно є сприяння розвиткові активності й самостійності дітей, партнерських відносин між учителями і школярами, але вимагає від педагога висококваліфікованої підготовки, майстерності та інтуїції.

Слід зауважити, що саме прояви авторитарної та маніпулятивної педагогіки, на жаль, ще нерідко спостерігаються в сучасному процесі навчання й виховання. Протягом останніх десятиріч педагогічна теорія і практика тільки починають втілювати основні засади особистісного підходу, що характеризується домінуванням інтересів і потреб особистості школяра над інтересами держави та суспільства. В основу такого підходу покладено той факт, що ефективність діяльності людини залежить від того, наскільки це відповідає її потребам.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особистісному підходу до навчання присвячено наукові праці І. Балла, І. Беха, І. Глікман, І. Зязюна та ін. Питання психолого-педагогічного супроводу досліджували такі сучасні вітчизняні та зарубіжні науковці, як Е. Александровська, М. Битянова, М. Гафуров, Л. Колтирева, О. Матвеева, О. Н. Рудякова та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути й узагальнити результати наукових досліджень щодо психолого-педагогічного супроводу дитини згідно з особистісним підходом в умовах сучасних освітніх викликів та інтерпретувати роль сучасного психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що головним завданням навчального процесу авторитарної педагогіки є засвоєння та запам'ятовування школярами запропонованого матеріалу, обсяг якого постійно збільшується, як і масштаб контролю педагогів за учнями. Знання, які школярі отримують за таких умов, все більш формалізуються, не пов'язуються з практикою сьогодення і майбутнього.

Свого часу П. Каптерев писав з цього приводу, що „рутинна шкільна система, яка постійно дивиться назад, а не вперед, буде погано готувати до життя...”, він вважав таку освіту насильницькою, адже „виховання й освіта нерідко являють собою сувору боротьбу проти природного творчого саморозвитку людини та намагаються втиснути її у межі, що заготовлені заздалегідь, вести за шаблоном, проторованим шляхом” [3, с. 82].

На думку І. Глікмана, існують два варіанти особистісного підходу: вільне виховання та особистісний підхід із педагогічною підтримкою. Саме в умовах вільного виховання діти почувають себе добре, усуваються їхні комплекси, налагоджуються добрі відносини з педагогами та іншими дітьми, але немає гарантії, що всі діти будуть готовими до життя, адже такі школи не дають дітям необхідної загальноосвітньої підготовки [2].

Завдання педагога згідно з особистісним підходом та орієнтацією на педагогічну підтримку, як вважала М. Монтесорі, полягає в тому, щоб створити для дитини таке середовище, що відповідає її природі, та надати можливість і свободу для експериментування з ним [4].

Соціально-особистісний підхід до освіти відповідає як сучасним вимогам суспільства, так і потребам особистості. Згідно з цим підходом зберігається соціальна спрямованість освіти та створюються умови для вільного розвитку дітей. Освітні заклади мають враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та потреби.

Щодо завдань психолого-педагогічного супроводу, то вони повинні вирішуватись шляхом запобігання виникненню проблем розвитку; допомоги в соціалізації; психологічного забезпечення освітніх програм; розвитку психолого-педагогічної компетентності дітей і педагогів. Таким чином, робота з психолого-педагогічного супроводу має здійснюватися за такими напрямками: профілактика, діагностика, консультування, розвивальна робота, корекційна робота, психологічне просвітництво й експертиза освітніх і навчальних програм, посібників, а також професійної діяльності фахівців освітніх установ [1, с. 154].

Саме тому педагогові потрібно орієнтуватись на розвиток дитини, яка вільна у виборі предметів, у відкритій критиці викладачів, має право на дитяче самоврядування, дитячі й молодіжні організації, на індивідуальний підхід і допомогу дитині з боку працівників психологічної та соціологічної служб школи, на створення різноманітних стимулів пізнавальної діяльності школярів та сприятливих взаємовідносин між суб'єктами навчального процесу.

Розвиток сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства висуває більше вимог до підготовки та розвитку членів суспільства. Тому формування гармонійно розвиненої особистості стає не тільки об'єктивною потребою, але й метою сучасного виховання. Це в

свою чергу, змінює його зміст, згідно з яким фізичному вихованню, розумовому вихованню дітей, а також санітарно-гігієнічній культурі потрібно приділяти набагато більше уваги. Слід додати, що не менш вагомою частиною становлення особистості є технічне навчання, у процесі якого дитина залучається до процесу оволодіння вміннями та навичками праці, які допоможуть їй у професійній орієнтації, а також необхідні для повноцінного життя у сучасному суспільстві.

Згідно з антропоцентричною моделлю пропонується створення такого середовища, яке є максимально сприятливим для саморозвитку індивіда. Іншими словами, процес виховання людини не може бути лімітований нормами або орієнтований на певний ідеал, а отже, не може мати повного завершення [6]. Вчителю або вихователю необхідно зберегти людське в учневі та допомогти йому у процесі саморозвитку, проявах творчості, надбанні духовного багатства, проявах індивідуальності.

Завдання природного розвитку дитини у сучасній освіті має бути реалізовано не тільки за допомогою знання фізіологічних та психологічних факторів розвитку дитини, але і враховуючи вплив соціофакторів на особистість. З точки зору синергетики можна додати, що й окремий член колективу (атрактор) впливає на розвиток колективу.

Ступінь організованості колективу без сумніву впливає на його розвиток, а звідси – на становлення окремої особистості. Складною проблемою для педагога часто є невміння відрізнити організованість від дисциплінованості, адже він сприймає дисципліновану групу за найбільш організовану, коли та зовсім не в змозі виконати найпростіші завдання, що потребують тієї чи іншої форми загальноколективної дії.

Для перевірки стану організованості колективу з погляду синергетики можна запропонувати створити біфуркацію (проблемно-конфліктну ситуацію), вплив якої повинен бути резонансним на колектив та окрему особистість. Крім цього, керівник або педагог має передбачити

декілька найоптимальніших варіантів розв'язання поставленої проблеми перед колективом. Проаналізувавши дані після біфуркації, педагог може зробити висновки щодо складу й розвитку колективу.

Таким чином, ми маємо орієнтувати психолого-педагогічний супровід на фізіологічні особливості дітей з урахуванням впливу соціальних факторів.

Відомо, що методологічними засадами особистісно орієнтованої педагогіки є орієнтування на психофізіологічні закономірності розвитку дітей. Серед факторів, що впливають на ці закономірності розвитку, найважливіше місце займає зростання психічних та соматичних захворювань серед дітей. Доведено досвідом, що деякі традиційні форми навчання спричиняють погіршення стану здоров'я дітей (недиференційований підхід до навчання, високі вимоги навчальної програми, що випереджають розвиток головного мозку дитини) [6].

Вважаємо, що було б доцільно об'єднати зусилля вчителя та шкільного психолога у здійсненні комплексного підходу до вивчення дитини та розробки сумісних із батьками рішень щодо подолання дитиною труднощів у навчанні, поведінці, спілкуванні зі своїми однолітками для її повної реалізації як особистості.

Для вирішення завдання органічного зв'язку діагностичної роботи з практичною участю в організації навчально-виховного процесу спробуємо запропонувати сучасну інтерпретацію ролі шкільного психолога, оскільки саме психолог вносить у діяльність педагогічного колективу основну психологічну ідею можливості гармонійного розвитку особистості кожного школяра та сприяє її реалізації в практичній роботі. Його діяльність має здійснюватися за 3 напрямками:

- 1) всебічне вивчення життя школи з метою виявлення основних проблем дітей і педагогів та психологічне їх обґрунтування (під час цієї роботи можна застосувати індивідуальні бесіди, масові опитування школярів,

вчителів, батьків та адміністрації, а також відвідування уроків, зборів, педнарад);

2) детальне вивчення окремих аспектів життя школи, зокрема питання адаптації дітей, проблеми „неуспішності” у навчанні, „важких дітей”, а також комплектування класів, у тому числі профільних, організація індивідуального навчання, питання статевого виховання;

3) психологізація свідомості та діяльності педагогів, батьків та учнів з метою підвищення психологічної культури суспільства в цілому та зокрема у системі освіти через організацію діагностики, профконсультувань, гуртків, факультативів, проведення тренінгів, ігор.

Слід звернути увагу на той факт, що сьогодні процес освіти, зокрема психолого-педагогічний супровід, ускладнюється багатьма факторами, такими як багатий величезний досвід, який учитель не в змозі досягнути, краща інформованість дітей, ніж дорослих, озброєння учнів не стільки знаннями, скільки методологією творчого пошуку.

Відомо, що під реальним результатом навчання ми розуміємо об’єктивно фіксовані кількісні та якісні зміни особистості учня відносно початкового стану, що сталися в результаті засвоєння ним у процесі пізнавально-практичної діяльності накопиченого соціального досвіду (змісту освіти). У процесі навчання змінюються не тільки учні, змінюються і викладачі, змінюються всі елементи системи: конкретна мета, зміст конкретного матеріалу, мотиви суб’єктів навчання та їх об’єкти, механізм і, звичайно, кінцеві результати [8].

Отже, процес навчання можна визначити як цілеспрямовану послідовну зміну навчальних завдань, мети і відповідну зміну всіх елементів навчання, орієнтованих на формування властивостей суб’єкта діяльності щодо засвоєння змісту освіти – педагогічно адаптованого соціального досвіду.

Хоча за останні десятиріччя виникли різні напрями в інтенсифікації розумової діяльності учнів (проблемне, програмоване навчання, дослідна робота, метод проектів), психологічна та фізіологічна їх обґрунтованість до школи і вчителів, по суті, не дійшли. Для того, щоб реалізувати всі ці інноваційні методики, треба орієнтуватися не на окрему дитину, а на той реальний колектив, з яким учителів доводиться працювати. До того ж, на жаль, сучасна школа упереджено ставиться до питань гігієни розумової праці учнів, не зважає на емоційну збудливість, деякі природжені невропатії частини дітей через алкоголізм, наркоманію чи хвороби їхніх батьків.

Отже, незнання або ігнорування особливостей фізичного й психічного розвитку дітей глибоко й негативно позначається на засвоєнні ними знань, на вихованні. А це тому, що в підготовці вчителів ще й зараз недооцінюється роль психології, психопатологічної та невропатологічної підготовки майбутнього педагога, що є вкрай необхідним для психолого-педагогічного супроводу.

Так Д. Ніколенко вважав, що „необхідно глибоко вивчати проблеми спадкового й природженого в людині і шляхи та засоби нейтралізації негативних психоневрологічних проявів у процесі навчання і виховання молоді; активно поставити на службу освіті й навчанню психологічні знання, поширивши психологічну освіту в підготовці і перепідготовці вчителів, озброїти педагога методами вивчення учня; активізувати вивчення причин асоціальної поведінки неповнолітніх, залучаючи до їх з'ясування психіатричну компетенцію; посилити професійну орієнтацію учнів, глибше вивчати протипоказання (психологічні, фізичні, неврологічні); подолати обмеженість у психолого-педагогічній підготовці вчителів і вихователів, забезпечивши в ній не лише знання норми психофізичного розвитку дитини, а й відхилення від норми в фізичному і

психічному розвитку, їх причини й урахування в навчально-виховній роботі, у підготовці до життя і праці” [5, с. 2-3].

Дослідниця А. Сиротюк пропонує організувати диференційоване навчання як у рамках класу (внутрішня диференціація за індивідуально-психологічними характеристиками), так і у рамках школи (створення класів для дівчат та хлопчиків – зовнішня диференціація). Можливо також поєднувати зовнішню та внутрішню диференціації. Практика показала, що найбільш доцільною є робота в малих групах або парах зі змінним складом. Для того, щоб поділити клас на малі групи необхідно визначити стиль мислення кожного учня, тому що працюючи учні з різними видами мислення можуть допомогти один одному, збагачуючи тим самим свій власний методологічний потенціал [7].

Педагогу можна комбінувати фронтальну, групову та індивідуальну роботу з класом для здійснення диференційованого підходу у навчанні. Наприклад, після пояснення нового матеріалу учні виконують самостійну роботу за умови надання одним учням письмової інструкції, а іншим – усної. Вчитель може допомагати деяким учням індивідуально, спираючись на їхні психофізіологічні особливості розвитку, одночасно він дозволяє зробити це у парах та малих групах їхнім однокласникам. Школярам можна запропонувати вирішити однакові завдання відповідно до їхніх типологічних особливостей (скласти план його розв’язання, перетворити його, написати числову формулу).

Але існує інша основа в такому навчанні – природовідповідна. Це, насамперед, використання у роботі з дітьми спеціальних засобів та прийомів, що відповідають закономірностям їхнього розвитку, індивідуально-психологічним особливостям. Для організації психолого-педагогічного супроводу дітей необхідно визначити місце кожного учня, враховуючи його психофізіологічні особливості, насамперед, це пов’язане з діяльністю півкуль мозку дитини (правопівкульні та лівопівкульні діти).

Так, заслуговують на увагу дослідження сучасних вчених, зокрема А. Сиротюк, де наголошується, що „методи та прийоми навчання правопівкульних школярів мають спиратися на дедукцію, синтез, гештальт (образ), образні уявлення; лівопівкульних школярів – на індукцію, аналіз, засвоєння правил і граматичних конструкцій, виявлення різниць, конструювання. Для дівчат характерним є вербальні здатності, виконуюча діяльність, старанність, співробітництво тощо; для хлопчиків – творча та дослідна діяльність; вирішення просторових завдань; орієнтація на практичну інформацію; суперництво тощо” [7, с. 118].

У психолого-педагогічному супроводі молодших школярів відповідно до розвитку їхньої правопівкульної діяльності необхідно застосовувати різні види навчання в творчості, образи, позитивні емоції, рухи, простір, ритм, сенсорні відчуття. Все вищевказане ми можемо екстраполювати в деякі сучасні форми навчання й виховання. Так, при поширеному в наш час диференційованому навчанні різняться тільки рівні та профілі навчання, тобто використовуються варіанти програм різні за змістом, рівнем, об’ємом та спрямованістю.

Таким чином, саме зараз слід залучити до вирішення проблем психолого-педагогічного супроводу дитини новітні досягнення наук, об’єктом дослідження яких постає людина, оскільки існує потреба у дослідженні сутності людини, природи її почуттів, емоцій, вчинків та діяльності. Для цього необхідно почати усвідомити важливість формування нової методологічної культури, яка сприятиме вирішенню багатьох педагогічних або психологічних проблем та результатом чого стануть нові теоретичні концепції та практичні розробки психолого-педагогічного супроводу дитини, що відповідають її природі.

Література

1. Александровская Э. М. Психологическое сопровождение детей младшего возраста: Учебно-методическое пособие: Ч. 2 / Э. Александровская, Н. Куренкова // Журнал прикладной психологии. – 2001. – №1. – С. 41-61.
2. Гликман И. Основные подходы к образованию: не отвергать, а делать рациональный выбор / И. Гликман // Народное образование. – 2005. – №1. – С. 124-132.
3. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Гл. XXVIII. Педология / П. Ф. Каптерев // Педагогика. – 1997. – №5. – С. 71-85.
4. Куліш Т. Наталія Лубенець про погляди Ф. Фребеля та М. Монтессорі на виховання дітей / Т. Куліш // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С. 43-47.
5. Ніколенко Д. Ф. Педологія : питання теорії і практики / Д. Ф. Ніколенко // Рад. освіта. – 1988. – 24 травня. – С. 2-3.
6. Погрібний А., Алексюк А., Майборода В. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні [текст] / А. Погрібний, А. Алексюк, В. Майборода. – К. : „Школяр”, 1997. – 149 с.
7. Сиротюк А. Природосообразность обучения: дифференцированный или холистический подходы? / А. Сиротюк // Народное образование. – 2005. – №1. – С. 117-123.
8. Сметанський М. Теоретичні засади сучасних концепцій виховання / М. Сметанський // Шлях освіти. – 2004. – №3. – С. 2-9.